

Stanisława Janicka

„Wędrowne Ptaki” – organizacja młodzieżowa w Niemczech i jej działalność na terenie Landsbergu n

Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny nr 12, 65-74

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisława Janicka
Gorzów

„Wędrownie Ptaki” – organizacja młodzieżowa w Niemczech i jej działalność ma terenie Landsbergu n/W

Umieszczony w historycznym czasopiśmie popularnonaukowym „Mówią Wieki” artykuł Piotra Szlauty pt. „Wędrownie Ptaki dziadowie hipisów”, w którym wśród wymienionych miast, gdzie ta organizacja młodzieżowa działała do 1933 roku, autor wymienił Gorzów Wielkopolski, wywołał zainteresowanie tematem i chęć odszukania w gorzowskich archiwaliach śladów jej działalności.

Jak pisze Piotr Szlauta, historia ruchu Wędrownych Ptaków („Wandervögel”) zaczęła się w podberlińskim Steglitz, obecnie dzielnicy Berlina. Założycielem był Hermann Hoffmann, student prawa na Uniwersytecie Berlińskim. On to od połowy lat dziewięćdziesiątych XIX wieku za aprobatą dyrekcji gimnazjum w Steglitz rozpoczął wędrowki z młodzieżą po okolicach Berlina a także do Czeskiego Lasu i Sudetów. Wysiłek i trudy wędrowek miały na celu szkolenie charakteru i wytrwałości młodzieży.

W 1901 roku akcji tej nadano ramy formalne, powołano do życia stowarzyszenie „Wandervogel Ausschuss für Schülerfahrten” (Wędrownie Ptaki Komitet na Rzecz Wycieczek Uczniowskich)¹.

Po roku 1906 ruch ten rozprzestrzenił się na całe Niemcy. Istniało już 78 grup lokalnych, zaś w 1913 r. w skład stowarzyszenia wchodziło 25 tys. członków².

Członkami tej organizacji była ucząca się młodzież mieszczańska szkół średnich. Okazuje się, że istniały koła tej organizacji również wśród młodzieży niemieckiej na obczyźnie, tj. w Szwajcarii, Austrii, Czechach, Morawach, we Lwowie, w Brukseli, Oslo i Londynie³.

Dążyli oni do wytworzenia nowego stylu życia, szukali tego co naturalne i autentyczne. Istniała moda na ludowość, poszukiwano zapomnianych pieśni. Na miejsca noclegów preferowano stodoły lub chaty kryte strzechą. Ogólnie dążono do wzajemnego szacunku, szczerości do świadczenia pomocy i koleżeństwa. Dominowała chęć samokształcenia i samodoskonalenia. Jako pozdrowienia używano słowa „Heil!”⁴.

Plecak i gitara były nieodłącznymi atrybutami. Kolory organizacji to zieleń, czerwień i złoto. Ubiór stylowy, jak pisze autor artykułu, to rozpięte koszule i krótkie spodnie, włosy zaś długie. Panny odrzuciły gorsety i fiszbiny, na nogach noszono wygodne sandały, a zamiast parasoli – peleryny. Posiłki spożywano bardzo proste, stroniono od alkoholu i papierosów.

¹ P. Szlauta, *Wędrownie Ptaki dziadowie hipisów*, *Mówią Wieki*, 2002 nr 8 (512).

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

Grupy „Wandervögel” zakładały „gniazda” (jak ptaki), były to domy będące bazą dla ich turystycznych wypadów. Często były to opuszczone cegielnie, młyny itp.

W 1904 r. nastąpił podział na starych i młodych, a w następnych latach nastąpiły dalsze przekształcenia. Ruch ten początkowo obejmował tylko młodzież męską, z czasem dopuszczono do niego dziewczęta. Wyprawy jednak organizowano oddzielnie. Jeśli zdarzały się wspólne, to wymagały one zgody rodziców i nauczycieli. O zbliżeniach seksualnych podczas noclegów nie mogło być mowy. Wyraźnie zabraniały tego koleżeńsko-rycerskie zasady ruchu⁵. Młodzież żydowska nie zawsze była mile widziana w tym środowisku, lecz zależało to od układów lokalnych. Zdarzało się, że Żydzi byli przywódcami grupy, powstawały także oddzielne koła młodzieży żydowskiej, byli oni zwani niebiesko-białymi. Należał do nich pierwszy przyszedły prezydent Izraela – Chaim Weizmann⁶. Sprawy wyznaniowe i polityczne były poza zainteresowaniem Wędrownych Ptaków.

W 1926 r. niektóre grupy Wędrownych Ptaków połączyły się z ruchem harcerskim. Związek otrzymał nazwę „Wandervogel und Pfandfinder” (Wędrowne Ptaki i Harcerze). Organizacja ta jak wiele innych istniała jedynie do roku 1933, kiedy to na rozkaz władz hitlerowskich wszystkie one zostały zlikwidowane i zastąpione ogólnie obowiązującą organizacją młodzieżową „Hitlerjugend”.

Po roku 1946 doszło jednak w Niemczech do odrodzenia się Wędrownych Ptaków. Istnieją oni i działają do dziś⁷.

Poszukiwania w aktach Archiwum Państwowego w Gorzowie śladów istnienia i działania omawianej organizacji młodzieżowej nastroczało spore trudności. Akta szkół sprzed 1945 r. nie zachowały się. W Aktach Miasta Gorzowa znajdują się akta szkół istniejących na terenie miasta, są to jednak tylko akta osobowe nauczycieli oraz sprawy gospodarcze. W dziale Polizei Verwaltung (Urząd Policji) znajdują się akta dotyczące nadzoru nad działalnością organizacji społecznych i politycznych na terenie miasta. Przeprowadzono poszukiwania w tych aktach. Dużym ułatwieniem w poszukiwaniach był artykuł byłego mieszkańca Landsbergu pana Herberta Fritscha, wydrukowany w wydawnictwie „Landsberg a/W” pt. „Vom Altwandervögel zur Deutschen Freischar”⁸ ilustrowany zdjęciami wędrującej młodzieży. Autor wspomina, iż na terenie Landsberga grupa Wandervögel działała już przed I wojną światową, bowiem jej członkowie brali udział w wojnie i niektórzy z nich polegli. Po wojnie w dniu święta zmarłych młodzież będąca członkami tej organizacji składała wieńce i kwiaty z czerwono-zielono-złotymi wstęgami pod pomnikiem poległych.

Młodzież męska w niedziele i święta a także w soboty wyjeżdżała poza miasto na łono natury i tam organizowała gry i zabawy, śpiewano także pieśni ludowe. Ich „gniazdem” była opuszczona cegielnia. Gdy autor artykułu wstąpił do tej grupy, liczyła ona od 15 do 25 osób. Była to oficjalna organizacja „Altwandervögel” w gimnazjum landsberskim. Przez długie lata opiekunem tej grupy był nauczyciel Kaufmann.

Poza grupą chłopców istniała i działała również grupa dziewcząt. Prowadziły one oddzielną działalność i posiadały swoje „gniazdo” w młynie przy ulicy Srebrnej. Raz

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Fritsch H e r b e r t, *Vom Altwandervogel zur Deutschen Freischar*, w: *Landsberg an der Warthe*, Bielefeld 1978, s. 231.

do roku odbywała się wędrowka wspólna dziewcząt i chłopców, do której zapraszano również rodziców i zainteresowanych przyjaciół. Były to tzw. spotkania rodzinne. Atrakcjami były gry i zabawy oraz wspólny posiłek. Gotowano przeważnie pożywny jednodaniowy obiad dla wszystkich.

Z czasem wieczorki śpiewu i zabaw nie wystarczały, zaczęto wyruszać dalej podczas ferii. Jeżdżono do Austrii, Szwecji, dyskutowano o sprawach natury duchowej i ideologicznej.

W Landsbergu istniały równocześnie inne organizacje młodzieżowe, wszystkie one spotkały się w 1933 r. na wspólnym obozie w Lüneburgu i tam zakończyła się ich działalność. Nowe, nazistowskie władze bowiem działalność tę uniemożliwiały.

O działalności Wandervogelgruppen w Landsbergu wspominają również w artykule „Rosenstock, Holderblut...” Greta i Pan Georg Schmidt⁹. Podkreślają oni zainteresowanie jej członków muzyką i tańcem ludowym. Ich pasją było odszukiwanie starych melodii i tańców ludowych, figur i kroków tanecznych. W związku z tym zainteresowaniem powstało koło tańca ludowego. Tańczono i uczono się tańczyć. Organizowano święto tańców ludowych. Największe i najpiękniejsze odbyło się w roku 1928 w wielkiej sali lokalu „Eldorado”. Tańczono nie tylko ze swoimi, lecz także z gośćmi z grup pochodzących z miast sąsiednich takich, jak Strzelce, Drezdenko, Dobiegniew, Myślubórz. Na tej podstawie można wnioskować, że w miastach tych istniały i działały również grupy Wandervögel.

Informacje zawarte w aktach archiwalnych a dotyczące omawianego zagadnienia są bardzo skąpe. Zachowało się tylko jedno sprawozdanie w formie drukowanej ulotki pt. „Staatliches Gimnasium mit Oberschule J. E. zu Landsberg an der Warthe” z roku szkolnego 1925/1926¹⁰. W sprawozdaniu tym umieszczono między innymi informację o działalności organizacji „Wandervogel und Pfandfinder”. Opiekunem grupy był wspomniany już wcześniej nauczyciel Kaufmann (teczka osobowa tego nauczyciela w aktach magistratu nie zachowała się). Przywódcą grupy (Ortsgruppenfuhrer) był w owym czasie Peter Bahr. W czasie ferii letnich młodzież przebywała w lesie w Dankowie, następnie w zaprzyjaźnionym mieście Pełczyce (Bernstein) i innych, gdzie podziwiano piękno regionu. Odbywały się spływy po rzekach Drawie i Noteci wzdłuż granicy z Polską. Wszystko to było dla młodzieży dużym przeżyciem.

Podczas ferii świątecznych wybrano się na wyspę Rugię, gdzie wędrowano przez cały tydzień wraz z młodzieżą z innych miast. Największa i najciekawsza była wyprawa przez „polski korytarz” do Prus Wschodnich, gdzie przez cztery tygodnie przebywano na obozie, podziwiając piękno tego kraju.

Po powrocie do szkoły korzystano z wędrowek na łąki nadwarciańskie i do parku Santockiego, aby uprawiać sport. Sportowe zajęcia uprawiane dotąd w niewielkim stopniu przyczyniły się do zawierania wielkich przyjaźni wśród młodzieży. Uprawiano gimnastykę i lekkoatletykę.

Dotychczasowe wieczory śpiewania pieśni odbywały się niezbyt często, a to z powodu tego, że zastąpiono je częściowo wieczorami czytania lub majsterkowania. W śpiewaniu sięgano do pieśni ludowych aż z XV wieku. Zajęcia te prowadził prof. Jöde.

⁹ G. Schmidt i P. Rosenstock, *Holderblut*, w: *Landsberg a/W*, Bielefeld 1978, s. 233.

¹⁰ Archiwum Państwowe w Szczecinie Oddział w Gorzowie (APG), Akta Miasta Gorzowa, sygn. 5311.

Na podstawie tego sprawozdania można wnioskować, że działalność koła Wandervögel w landsberskim gimnazjum wyglądała podobnie w latach ubiegłych i następnych, niestety brak dokumentacji aktowej uniemożliwia dalsze badania. Znacznie bogatsze są materiały aktowe dotyczące działalności organizacji wspomagających działalność zmierzającą do rozwoju sił fizycznych i hartu ducha młodzieży.

W roku 1891 powstał komitet na szczeblu centralnym władz państwowych o nazwie „Förderung der Volks und Jugendspiele in Deutschland”¹¹. Siedzibą komitetu był Berlin, a jego przewodniczącym poseł do parlamentu, doktor medycyny von Schenckendorff.

31-osobowy Zarząd składał się z osób posiadających tytuły naukowe, w tym trzech profesorskie, a 9 osób z tytułami doktorów. Sam von Schenckendorff pochodził z Görlitz, stąd korespondencja kierowana w tej sprawie do magistratu landsberskiego przychodziła z Görlitz.

28 maja 1892 dotarło do Landsberga pierwsze pismo właśnie z Görlitz odnoszące się do miast powyżej 5 000 mieszkańców informujące o powstaniu Komitetu i celach jego działalności. Komitet prosił o podanie informacji, jak przedstawia się w poszczególnych miastach dbałość o rozwój sił fizycznych i duchowych młodzieży. Pytania dotyczyły następujących zagadnień:

1. Czy istnieją w mieście place i boiska do gier młodzieżowych?
2. W których szkołach wprowadzono gry?
3. Czy są przeszkoleni w tym kierunku nauczyciele?
4. Czy gry są obligatoryjne, czy dobrowolne?
5. Ile godzin trwają zajęcia?
6. Czy młodzież podejmuje wędrówki?
7. Czy korzysta się przy tym ze środków lokomocji?
8. Czy udział biorą tylko chłopcy, czy także dziewczęta?
9. Czy bierze udział młodzież pracująca i dorośli?¹²

Zaproszenie na pierwszy kongres otrzymał magistrat landsberski w 1894 r., miał on miejsce w Berlinie. Wygłoszono na nim przemówienia uświadamiające, jakie są cele i zadania organizacji i jak ważną sprawą jest dbałość o młodzież, o jej równoczesny rozwój fizyczny i duchowy. W trakcie przemówień padały takie hasła jak: „MENS SANA IN CORPORE SANO”, „PRO PATRIA EST DUM LUDERE VIDEMUR”.

Podkreślano niedostatek placów i boisk do gier młodzieżowych, konieczność stworzenia warunków, aby młodzież poza obligatoryjnymi zajęciami gimnastyki w szkole spędzała czas wolny na otwartych placach zabaw i boiskach sportowych.

Jeden z prelegentów podkreślił, że w sprawie urządzeń sportowych całe Niemcy mają tylko 1/8 tego, co posiada sam Londyn, gdzie jest 7 700 placów otwartych dla gier i zabaw młodzieżowych.

Nawoływano do wychowywania młodzieży o silnych mięśniach i sprawnym umyśle. Podkreślano konieczność powrotu do natury, do ludowości. Kontakt z przyrodą, świeże powietrze uratuje młodzież miejską przed nerwicowymi bólami głowy, histerią, hipochondrią i blednicą.

Efektom kongresu była rezolucja podsumowująca wyrażona w słowach:

¹¹ APG, Akta miasta Gorzowa, sygn. 5238.

¹² Ibidem.

„Tak jak istnieje nauka gimnastyki w szkołach, tak i gry ruchowe jako uzupełnienie muszą zaistnieć wśród młodzieży, aby po zajęciach szkolnych na wolnej przestrzeni młodzież mogła rozwijać swoje siły fizyczne i zdobywać hart ducha, tak aby ojczyzna miała społeczeństwo zdrowe na ciele i duszy”. Podkreślano, iż: sprawa działalności na rzecz „Volks und Jugendspiele” jest zadaniem pierwszej rangi, bowiem społeczność dużych miast, nowoczesne życie niekorzystnie wpływa na młodzież.

Wielokrotnie podczas kongresu powoływano się na wzory angielskie. Starano się uświadomić obecnym na kongresie osobom reprezentującym władze miejskie, iż zadaniem magistratów jest przygotowanie terenów, placów do gier i zabaw na świeżym powietrzu. One to powinny patronować tym działaniom i wspomagać je w miarę możliwości finansowo.

Kolejne kongresy odbywały się w Królewcu, Frankfurcie n. M., Norymberdze, Gliwicach, Kolonii i innych dużych miastach Niemiec.

Komitet wydawał czasopisma o tematyce młodzieżowej. W aktach znajdują się pojedyncze egzemplarze pism: „Körper und Geist”, „Mitteilungen zur Erfürung in die Jugend und Volksspiele”, „Jahrbuch 1909” i inne pojedyncze egzemplarze¹³.

Z czasem przystąpiono do organizowania kursów dla nauczycieli, którzy mieli opiekować się grupami młodzieżowymi na zajęciach sportowych, wędrownkach i podróżach. Kursy takie odbywały się w dużych miastach, jeden miał miejsce również w Landsbergu od 1 do 10 października 1906 r. i był przeznaczony dla miejscowych nauczycieli i nauczycielek. Zachowało się sprawozdanie z tego kursu, z którego wynika, że opiekunowie grup młodzieżowych przeszli szkolenie teoretyczne i praktyczne w tej dziedzinie, a kierownikiem kursu był nauczyciel Gesche.

Jak wynika z pisma wystosowanego przez p. Gesche, działalność na rzecz wychowania młodzieży w kierunku rozwoju tężyzny fizycznej i hartu ducha istnieje w Landsbergu od 1893 r. a nawet wcześniej. Píše on w 1903 r., iż :

*Tu w Landsbergu n. W. gry i zabawy młodzieżowe od ponad 10 lat są z powodzeniem prowadzone i mają wielu zwolenników nie tylko wśród młodzieży, ale również wśród starszych obywateli miasta*¹⁴.

Z ankiety wypełnionej przez landsberski magistrat w 1907 r. na polecenie Zarządu Centralnego wynika, iż na terenie Landsbergu n. W. działają organizacje „Turnverein” oraz „Verein für Volks und Jugendspiele”¹⁵. Warto ponadto wspomnieć, że w roku 1912 Centralny Zarząd „Volks und Jugendspiele” zwraca się do magistratów kolejnym pismem w którym przypomina o konieczności opieki nad organizacjami młodzieżowymi. Podkreśla się w nim konieczność wytyczania dalszych placów zabaw i boisk do rekreacyjnych zajęć młodzieżowych. Zaznacza przy tym, że w ten sposób poprzez dbałość o siły fizyczne i duchowe młodzieży mniej będzie potrzeba wydawać pieniędzy na utrzymanie szpitali, zakładów dla psychicznie chorych i więzień. Zarząd powołuje się w tym piśmie na słowa cesarza na berlińskiej konferencji szkolnej w 1890 r., który powiedział: *Nasz naród musi być zdrowy i prężny*¹⁶. Celowi temu ma służyć organizacja „Volks und Jugend-

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem. *Tu, w Landsbergu n. W. gry i zabawy od ponad 10 lat z powodzeniem są prowadzone i mają wielu przyrjaciół nie tylko wśród młodzieży, ale także u starszych obywateli miasta.*

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

spiele". Powstaje pytanie, jak władze miejskie mają ten cel osiągnąć? Komitet sugeruje aby wziąć do serca znane powiedzenie: „Wo ein Wille, da ist ein Weg” („Dla chcącego nic trudnego”).

Szczegóły odnoszące się do organizacji „Volks und Jugendspiele” działającej na terenie Landsbergu znajdujemy w teczce o sygnaturze 5212.

W lutym 1894 r. radni miejscy zaangażowani działacze społeczni wystosowali list otwarty do mieszkańców miasta Landsberg z apelem o poparcie działalności na rzecz młodzieży. Czytamy w nim:

My niżej podpisani postawiliśmy sobie zadanie, aby poprzez założenie w naszym mieście związku „Verein für Volks und Jugendspiele” opiekować się i wspierać, na ile to w naszej mocy, działalność zmierzającą do rozwoju sił fizycznych i duchowych młodzieży poprzez organizowanie imprez pozalekcyjnych na wolnej przestrzeni i świeżym powietrzu. W ten sposób powstaną okoliczności sprzyjające kształtowaniu rozwoju fizycznego i hartu ducha młodzieży. Wspólne gry i zabawy sprzyjają zawieraniu przyjaźni wśród młodych ludzi co z kolei chroni przed nagannym postępowaniem. Staramy się zachęcić wszystkich obywateli naszego miasta do okazania przychylności naszej inicjatywie i udzielenia pomocy, aby ten związek mógł zaistnieć. Każdy, kto wyrazi chęć bycia członkiem związku, zobowiązuje się do opłacania składek rocznych w dowolnej kwocie, jednak nie mniejszej niż 1 marka.

Apel podpisali członkowie zarządu: Max Bahr, F. Gesche, Carl Hirsch, H. Diemas, A. Stetler, Otto Moritz, Paul Lewinson, O. Schönrock, Paul Rossack¹⁷.

W aktach zachowała się lista członków – ofiarodawców, na której figurują nazwiska 3 Bahrów płacących po 10 marek składki rocznie, reszta zadeklarowała od 1 marki do 5-ciu. Roczny dochód ze składek wynosił 200-300 marek. Można wnioskować, że organizacja posiadała około 100-150 członków. Na listach figurują nazwiska znanych obywateli miasta, właścicieli fabryk i sklepów, a wśród nich widnieją nazwiska Lasker, Cohn, Moritz, Boas, a więc także Żydów znanych i zasłużonych dla miasta.

Magistrat ze swej strony dokładał na rzecz tej organizacji od 100 początkowo, potem 200, 300 a wreszcie 500 marek.

W aktach zachował się statut landsberskiego „Verein für Volks und Jugendspiele” z 1894 r. z którego wynika, iż celem organizacji jest przygotowanie i wprowadzanie gier i zabaw młodzieżowych w mieście Landsbergu dla uzyskania zdrowia cielesnego i sprawności fizycznej młodzieży, rozwijania poczucia koleżeństwa i dobrych obyczajów.

Jak wynika z zachowanych zeszytów zawierających zapisy o dochodach i wydatkach pozyskanych przez związek od 1910 r., wyglądało to następująco:

¹⁷ Ibidem.

Stan kasy na koniec 1909 r. – 196,04 marek

Rok	Składki członkowskie	Dotacje miasta
1910	313,50	100,00
1911	309,75	100,00
1912	326,50	100,00
1913	293,00	100,00
1914	306,50	300,00
1915	335,00	300,00
1916	335,00	300,00
1917	335,00	300,00
1918	0,00	500,00
1919	0,00	500,00

Uwaga: od 1918 r. brak zapisu o składkach członkowskich.

W 1921 r. stan kasy wynosił 237,02 marek, które w związku z likwidacją organizacji w dniu 6 IX 1921 r. przekazano na konto Wydziału Oświaty. Działalność omawianej organizacji została zakończona we wrześniu 1921 r.

Pieniądze otrzymywane przez „Verein für Volks und Jugendspiele” przeznaczone były na zakup sprzętu sportowego a także na honoraria dla opiekujących się młodzieżą nauczycieli. Niektórzy z nich jednak nie pobierali honorariów, pracując społecznie.

Zachowała się w aktach broszurka zawierająca sprawozdania o działalności omawianej organizacji na terenie Zawarcia. Broszurkę zatytułowano: „Berichte über die Volks und Jugendspiele auf der Brückenvorstadt”. Zawiera ona dane z lat 1914–1919¹⁸. Wynika z niej, że rozgrywki młodzieżowe w Landsbergu odbywały się w Lasku Santockim, a także na Zawarcu, na nadwarciańskich łąkach po jej lewej stronie. Kierownikiem zabaw był tu Pan Beske – w latach 1914–1915, Pan Rohrbeck – w latach 1916–1917, Pan Willers – w latach 1918–1919. Brało w nich udział rocznie: w 1914 r. – 3 155 uczestników, w 1915 r. – 2 745, 1916 r. – 1 893, w 1917 r. – 1 205, w 1918 r. – 2 249, w 1919 r. – 2 411 uczestników.

Dalszych zapisów brak. Związek istniał i działał na Zawarcu również do 1921 r. kiedy to 22 IX 1921 został rozwiązany, jak wynika z zachowanej korespondencji, a księga protokołów i dokumentacja kasowa wraz z kwotą znajdującą się w kasie została przekazana do magistratu. Tam też przekazano sprzęt sportowy.

W roku 1926 ukazał się artykuł pt. „Heimatwanderungen” w dodatku do dziennika Landsberger General Anzeiger – Die Heimat nr 13, w którym autor mówi o tym, iż co miesiąc w szkołach landsberskich organizowane są wędrowki uczniów jako członków „Wandervogel und Pfandfinder”. Latem młodzież wędrowała do lasów, gdzie podziwiała piękno przyrody. Czasem udaje się spotkać czarnego bociana, a jesienią usłyszeć ryk jelenia. Wynika z tego, jak pisze autor artykułu, *harmonijny rozwój ciała i ducha naszej młodzieży*¹⁹. Na podstawie tego artykułu można wnioskować, że działalność organizacji

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ *Heimatwanderungen*, Die Heimat 1926 nr 13.

Wandervögel nie ustała pomimo zakończenia działalności związku „Volks und Jugendspiele” i jak wynika z artykułu Herberta Fritscha istniała ona i działała do 1933 r., kiedy to po dojściu do władzy nazistów przymusowo wcielono całą młodzież do nowej organizacji zwanej „Hitlerjugend”. Wszystkie inne w szeregach których często była młodzież z rodzin żydowskich lub komunistycznych, musiały zaprzestać działalności.

Na temat organizacji TURNVEREIN w Landsbergu pisze w gazetce Die Heimat nr 13 z 1931 r. R. Bloch, z okazji 20-lecia istnienia tego związku. Jubileusz przypadł na dzień 30 listopada 1931 r. Wynika z tego, że organizacja powstała 30 listopada 1911 roku. W artykule autor informuje, iż przez cały rok jeden raz w miesiącu odbywają się wędrówki członków związku, przy każdej pogodzie, zwykle w niedzielę. Odbyły się w ciągu 20-lecia 122 wycieczki, w tym 97 jednodniowych, 18 dwudniowych i 7 trzy lub więcej dniowych. W tych 122 wędrówkach udział wzięło 3017 osób, pokonano (przeciętnie 25 km każda wędrówka) w sumie 2779 km. Nie korzystano z żadnych środków lokomocji. Wiek uczestników od poniżej 40-stu do 60-ciu a nawet ponad 60, jeden uczestnik liczył sobie 70 lat²⁰.

Jaki los spotkał Zarząd Centralny organizacji „Volks und Jugendspiele” w Berlinie, trudno wnioskować na podstawie akt magistratu. Korespondencja nagle się urywa. Ostatnie pismo dotarło w 1915 r. Na końcu teczki istnieje kilka odręcznych pism informujących o dotacjach magistratu w latach 1917 i 1919 i na tym kończą się akta dotyczące tego zagadnienia. Niewątpliwie ujemny wpływ wywarły działania wojenne.

Najbardziej żywotną, jak z powyższego wynika, była organizacja „Wandervögel”, która zaprzestała swej działalności, podobnie jak wiele innych, w okresie nazizmu. Fakt, że nie była związana formalnie z lokalnymi władzami administracyjnymi, spowodował, że nie pozostała po niej żadna dokumentacja aktowa poza jedynym sprawozdaniem szkolnym omawianym wyżej z lat 1925/26, gdy istniała w wersji „Wandervögel und Pfandfinder”. Dowodem jej istnienia i działalności na terenie Landsbergu n. W. są umieszczone w lokalnej prasie i wydawnictwach ziomkowskich artykuły i wspomnienia.

Pomimo rozwiązania organizacji „Volks und Jugendspiele” działalność związana z opieką nad dorastającą młodzieżą nie ustała. Z lat 1920–1941 pochodzi teczka zawierająca akta dotyczące „Schülerwanderungen” – wędrówek młodzieży szkolnej²¹. Nadchodzące w tej sprawie pisma do landsberskiego magistratu mają adres nadawcy „Deutscher Städtetag-Zentralstelle Berlin”. Pierwsze pismo pochodzące z 1920 r. to znowu skierowana do magistratu ankieta z prośbą o informacje, czy są organizowane wędrówki młodzieży szkolnej podczas ferii. Chodzi więc tym razem nie o spędzanie wolnego czasu pozalekcyjnego, lecz dotyczy jedynie ferii szkolnych. Niestety, w aktach zachowały się tylko 3 puste ankiety, ta wypełniona wysłana została do Berlina. Zachowała się korespondencja związana z organizowanymi wycieczkami do różnych miast na terenie Niemiec, najczęściej organizowano wyjazdy do Berlina i Poczdamu. Były to działania związane ściśle ze szkołą i pod opieką i nadzorem nauczycieli.

Z czasem sprawami tymi zajmuje się Provinzial Schulkollegium der Provinz Brandenburg in Berlin-Lichterfelde. Powstaje nowy kierunek działania pod nazwą „Reichsverband für Deutsche Jugendherbergen” (Państwowe Towarzystwo Niemieckich Schro-

²⁰ Ibidem, 1931 nr 13.

²¹ APG, Akta miasta Gorzowa, sygn. 5354

nisk Młodzieżowych). Provinzial Schulkollegium wydaje zarządzenia poszczególnym, magistratom, a za ich pośrednictwem szkołom, o konieczności uzyskiwania zezwoleń na imprezy typu „wędrowki młodzieży”, jeśli odbywają się one kosztem zajęć lekcyjnych. Nie wymagały zezwoleń wycieczki organizowane podczas ferii szkolnych.

Zauważa, iż ponieważ pogoda nie zawsze sprzyja wędrowkom, młodzież winna wstąpić w szeregi Towarzystwa Schronisk Młodzieżowych, posiadać legitymacje członkowskie, które umożliwią jej korzystanie w razie niepogody z tych schronisk. Będą one również niezbędne w razie, gdy wędrowki zaplanowane będą na kilka dni.

O ile władze oświatowe prowincji, wysyłając pisma w sprawie wędrowek młodzieży szkolnej, nie tyle nakazywały, co zachęcały do wstępowania poszczególnych szkół w szeregi Towarzystwa Schronisk Młodzieżowych, o tyle z chwilą dojścia Hitlera do władzy pismem z 30 XI 1933 władze oświatowe z Berlina nakazują szkołom niezwłoczne doń przystąpienie.

Z dnia 19 sierpnia pochodzi ulotka (drukowana) kierowana do wszystkich szkół Berlina i Prowincji Brandenburskiej w sprawie schronisk młodzieżowych. W nagłówku ulotki widnieje „złota” myśl Hitlera wyjęta z „Mein Kampf”, a mianowicie: *Państwo narodowe musi zadbać przede wszystkim o to, aby nie wychować generacji piecuchów*²².

Tak więc towarzystwo schronisk zostało zaakceptowane przez „Führera”, jednak jak wynika z akt, młodzież szkolna jest tu pod ścisłym nadzorem nauczycieli i wszelka działalność uzgodniona musiała być z nadrzędnymi władzami oświatowymi. Upada spontaniczna działalność młodzieży związanej z organizacją „Wandervögel” wyzwolonej spod wszelkiej kontroli, odrzucającej konwenanse, a nawet podczas wędrowek osobno chłopcy, osobno dziewczęta uwalniającej się od odzienia i baraszkującej nago w napotkanych strumieniach. Była to organizacja apolityczna i dlatego w okresie nazizmu nie było dla niej miejsca.

Pismo z listopada 1933 mówi: *Nie ma lepszej ani tańszej drogi do uzdrowienia naszego narodu jak powrót do natury*, dalsze slogany to *Lepiej zapobiegać niż leczyć*. Środkiem do uzyskania tych efektów jest wędrowanie. Wędrowanie młodzieży jest na terenie Marchii Brandenburskiej znane i stosowane od około 50 lat. Obecnie w „neuen Deutschland” poważne zadanie stoi przed organizacją Jugendherbergen, do której powinny należeć wszystkie szkoły. Jej celem jest stworzenie warunków do wędrowania dla młodzieży. Organizacja wydaje swoje czasopismo, które informuje o nowo powstałych schroniskach młodzieżowych. Mogą one służyć wędrującej młodzieży jako baza noclegowa i żywieniowa, lecz także mogą być celem wędrowek. Będą niezwykle przydatne w okresie opadów lub przy uprawianiu sportów zimowych.

Do ponoszenia kosztów na cele rozwojowe Towarzystwa Schronisk Młodzieżowych zobowiązywano również magistraty. Landsberski magistrat 15 grudnia 1933 roku zadeklarował składkę wysokości 500 marek. Tak więc gmina miejska Landsberg została również członkiem tej organizacji. Miasto zwróciło się z prośbą do Zarządu w Berlinie o przysłanie legitymacji uczniom tutejszych szkół, aby młodzież mogła korzystać ze schronisk. Wyliczone następujące szkoły istniejące w 1933 r. w Landsbergu: liceum połączone ze studium; dwie szkoły średnie osobno dla chłopców i osobno dla dziewcząt;

²² APG, Akta miasta Gorzowa, sygn. 5354.

trzy szkoły podstawowe osobno dla chłopców i osobno dla dziewcząt; szkoła katolicka i szkoła specjalna.

Nowe zasady działania to wędrówki nie tylko piesze, ale również podróże środkami lokomocji umożliwiające poznanie nie tylko najbliższych miejscowości i szukanie kontaktu z naturą, ale poznawanie całego kraju, a szczególnie jego najcenniejszych zabytków, zwiedzanie muzeów, zabytkowych budowli, pamiątek historycznych itp. Wszystko to miało się odbywać za wiedzą władz oświatowych i za ich zezwoleniem.

W teczce dotyczącej wędrówek młodzieży szkolnej znajdują się pisma zawierające zestawienia kosztów związanych z wędrówkami młodzieży poszczególnych szkół i rozgrywkami sportowymi. Pieniądze na te cele wypłacały magistraty. Teczka kończy się datą lipiec 1941 rok. Prawdopodobnie sytuacja polityczna państwa niemieckiego, działania wojenne nie sprzyjały wędrówkom młodzieży i trzeba było je zahamować chociażby ze względu na bezpieczeństwo podróżujących.

Organizacji młodzieżowych w mieście Landsbergu do 1945 r. było sporo, szczególnie przed 1933 r. Powyższe opracowanie dotyczy tylko tych, których celem była dbałość o kondycję fizyczną i umysłową młodzieży, a które były w swym działaniu zbliżone do organizacji „Wandervögel”. Niestety o niej samej zachowało się niewiele wiadomości w aktach archiwalnych, a to z tego powodu że była to organizacja wolna od nadzoru władz miejskich. Nie była zobowiązana do składania sprawozdań i tłumaczenia się ze swych działań. Może szkoda, gdyby tak było mielibyśmy prawdopodobnie możliwość dokładniej prześledzić jej działalność na terenie naszego miasta.